

ԻՆԳԱ ՍԱՐՏԻՆՅԱՆ

ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի մամուլի
տեսուության և պատմության ամբիոնի ասպիրանտ

**ԻՆՔՆԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ
ՀԱՄԱՅԱՆՑԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐՈՒՄ**

Հոդվածում հեղինակը անդրադարձել է լրագրողական էթիկային: Նախևառաջ ներկայացրել է, թե ինչ է իրենից ներկայացնում էթիկան, որտեղից է գալիս, ինչու է անհրաժեշտ լրագրության ասպարեզում: Ներկայացրել է, թե Հայաստանում ինքնակարգավորման ինչ մեխանիզմներ են գործում՝ կազմակերպություններից, խմբերից մինչև էթիկայի կանոնագրեր: Անդրադարձել է, թե ինչ էթիկական խնդիրների ենք բախվում հայկական համացանցային լրատվամիջոցներում և արդյոք առկա մեխանիզմները բավարար են դաշտի ինքնակարգավորման համար:

Հիմնաբառեր - էթիկա, մեխանիզմներ, խնդիրներ, լուծման ուղիներ, դիտորդ մարմին, ՏՎԼ, լրագրողների պաշտպանության խումբ, մամուլի օմբուդսմեն, լրագրողական կազմակերպություններ, էթիկայի կանոնագրեր:

Լրագրողական էթիկան մեզանում լրջորեն սկսել են ուսումնասիրել, քննարկել դեռ 1990-ականների վերջերին: Սակայն, մինչև օրս մեդիադաշտում գործունեություն ծավալող լրատվական գործունեություն իրականացնողների մեջ կան այնպիսիք, որոնց համար էթիկան անկարևոր մի բան է, ուստի, էթիկայի մասին պետք է գրել և խոսել, քննարկել և տարածել, ուղղորդել և ստիպել հարգել ընթերցողին:

Համացանցային լրատվամիջոցների ստեղծմամբ և տարածմամբ առաջ եկան նոր էթիկական խնդիրներ, որոնց լուծման համար առկա ինքնակարգավորման մեխանիզմները բավարար չեն: Գերմանիայի Բունդեսբազի փորձագետ Նիլս Լեոպոլդը կարծում է¹, որ նոր լրատվամիջոցները իրենց հետ բերել են էթիկայի նոր տեսակ, որոնց համար անհրաժեշտ է ստեղծել էթիկական նոր կանոնակարգ, ինչպես ժամանակին ստեղծվեց ավանդական լրատվամիջոցների համար: Փորձագետը առաջարկում է լինել թափանցիկ, միաժամանակ ընդունում է, որ կա ռեյտինգի, արագության խնդիր, վերնագրերով, սոցիալական ցանցերից գրառումներով մեդիա արտադրողները ապահովում են այցելուներ, և էթիկան մղվում է երկրորդական պլան: Իսկ Բիլեֆիլդի համալսարանի իրավունքի դասախոս Սեբաստիան Մյուլերը² նշում է, որ թվային հեղափոխության դարաշրջանում փոխվում են մասնավոր և հանրային տիրույթների գաղափարը, ուստի առաջ է գալիս էթիկական պատասխանատվության խնդիր, թե ինչպես ենք աշխատում:

Հայաստանում ինքնակարգավորման բազմաթիվ մարմիններ կան՝ մամուլի խորհուրդներ, մամուլի օմբուդսմեն, լրագրողական կազմակերպություններն ու լրագրողական միություններ (Հայաստանի ժուռնալիստների միությունը, Երևանի մա-

մուլի ակումբը, Մամուլի ազգային ակումբը, խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեն, Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնը, Մեդիա նախաձեռնությունների կենտրոնը (նախկին Ինտերնյուս հ/կ), Ժուռնալիստների Ասպարեզ ակումբը և այլն), խմբագրական կոլեգիա, էթիկայի կանոնագրեր և այլն³, սակայն այս ամենը ամբողջովին չեն լուծում համացանցային լրատվամիջոցներում առկա էթիկական խնդիրները:

Անդրադառնանք միայն վերջին տարիներին ստեղծված մի քանի ինքնակարգավորման մարմիններին, որոնք առնչվում են համացանցային լրատվամիջոցների հետ: Դրանք են, օրինակ՝ Դիտորդ Մարմինը և Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը:

Երևանի մամուլի ակումբի նախաձեռնությամբ⁴ 2007թ համատեղ մասնագիտական էթիկական նորմեր մշակելու և դրանք առօրյա գործունեության մեջ կիրառելու գաղափարի շուրջ միավորվեցին ՉԼՄ-ների ներկայացուցիչներ, մշակվեց Վարքականոն և դրան կից Հնչակագիր՝ ընտրությունների և հանրաքվեների լուսաբանման սկզբունքների վերաբերյալ, ընտրվեց կազմ մինչև 14 անդամ: Այդպես ստեղծվեց Դիտորդ մարմինը, որը սկզբնապես աշխատում էր ոչ ակտիվ սկզբունքով, այսինքն՝ վարույթներ չէր հարուցում, երբ լինում էր բողոք, վարույթ էր հարուցում և սկսում քննել՝ համապատասխանությունը էթիկայի վարքականոնին, որը ստորագրել են տվյալ լրատվամիջոցները: Այսօրվա դրությամբ ՉԼՄ-ների ղեկավարների և լրագրողների Վարքականոնի⁵ միացել է 42 լրատվամիջոց, իսկ նախաձեռնությանը սատարում է լրագրողական 8 միություն: 2007 թվականից մինչև 2016թվականի մարտ ամիսը մարմինը քննել է 38 գործ, և հիմնականում լրատվամիջոցների կողմից

www.journal.lawinstitute.am

Էթիկայի խախտում արձանագրվել է: Սակայն, խնդիրն այն է, որ ԴՄ-ն գործ ունի հրապարակված և հետևաբար պոտենցիալ վնաս հասցված նյութի հետ, հետևաբար՝ եզրակացության արդյունավետությունը այդքան էլ բարձր չէ, լավագույն դեպքում այն կարող է կանխող բնույթ ունենալ վարքականոնին միացած մյուս լրատվամիջոցների համար: Կուպիտ ասած՝ սա այն դեպքն է, երբ քաղցկեղը սկսում են բուժել ի հայտ գալուց և մետաստազներ տալուց հետո, սակայն մյուս կողմից էլ՝ այս քայլը կարող է կանխարգելիչ նշանակություն ունենալ մյուսների համար:

Հայաստանում մեդիայի ինքնակարգավորման ոլորտում ակտիվ գործունեություն ծավալող մյուս կազմակերպությունը **Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդն է՝** որն անկախ փորձագիտական մարմին է: Այն հիմնադրվել է 2011 թվականի մայիսի 1-ին նախկին ՄԻՊ Կարեն Անդրեասյանի նախաձեռնությամբ. հիմնական նպատակն է պաշտպանել խոսքի ազատությունը, տեղեկատվության մատչելիությունը, ինչպես նաև անձի արժանապատվությունը և մասնավոր կյանքի իրավունքը: 2016թ-ի նոյեմբերի դրությամբ ՏՎԽ-ն արդեն 59 եզրակացություն է հրապարակել, որոնք ոչ միայն առնչվում են լրատվամիջոցների առանձին հրապարակումներին, այլև առհասարակ առանձին խնդիրներին, թեմաներին, դատական ակտերին: ՏՎԽ-ն հիմնականում կարծիք է հայտնում իր նախաձեռնությամբ ու այն գործերի վերաբերյալ, որոնք հայտնվել են դատարանում: Եվ այդ կարծիքը ձևավորում է օրենքների ու միջազգային իրավական նորմերի հիման վրա: Ի տարբերություն այս մարմնի՝ ԴՄ-ն հիմնականում անդրադառնում է քաղաքացիների բողոքներին ՉԼՄ-ների հրապարակումների վերաբերյալ ու եզրակացություններում հենվում է ժուռնալիստական էթիկայի կանոնագրի վրա: Հանրային հնչեղություն ստացած դեպքերում կարող է ընդունել նաև բողոք այն ՉԼՄ-ի վրա, որը ինքնակարգավորման նախաձեռնությանը չի միացել ու կանոնակարգ չի ստորագրել: Ուղղակի, քանի որ այդ ՉԼՄ-ները պարտավորություն չեն վերցրել հրապարակել եզրակացությունը իրենց էջերում/եթերում, այն տարածվում է ԴՄ-ին հասանելի տեղեկատվական խողովակներով: Լինում են դեպքեր, երբ խնդիրը սահմանային է (օրենքի ու բարոյականության միջև), այդ դեպքում որոշվում է՝ որն է ավելի նպատակահարմար՝ ՏՎԽ կարծիքը, թե ԴՄ եզրակացությունը, կամ մշակվում է համատեղ փաստաթուղթ: Բազմաթիվ օրինակներ կարելի է բերել, երբ ԴՄ-ն ու ՏՎԽ-ն միասին են եզրակացությամբ հանդես եկել: Մեկ այլ նրբություն ևս, ՏՎԽ-ն եզրակացություններ է տալիս նաև դա-

տարանում քննված գործերի վճիռների վերաբերյալ, և, եթե ԴՄ-ի վճիռներիցե խուսափելու համար լրատվամիջոցները պարզապես չեն միանում Վարքականոնին, ապա այս դեպքում խուսափելը անհնար է, եթե հայտնվել եք դատարանում կամ աղմուկ է առաջացել ձեր հրապարակումը, ապա Ձեզ ամենայն հավանականությամբ, կքննի ՏՎԽ-ն:

Համացանցային լրատվամիջոցների էթիկական խնդիրները լուծման առումով արգելող նշանակություն ունի նաև Ֆեյսբուք սոցիալական ցանցում դեռևս 2012թ-ին ստեղծված Հանուն բարեխիղճ լրագրության խումբը: Խմբի նպատակը լրատվական դաշտում գրագողության դեմ պայքարն է և հեղինակային խախտված իրավունքի վերականգնումը: Այս խումբն իր «բարոյական» ազդեցությունն ունեցավ լրատվական դաշտում, առցանց մամուլի արդի խնդիրներից մեկի՝ գրագողության դեպքերը նվազեցին, սակայն դեռ այնտեղ պարբերաբար կարելի է գտնել «պոստեր»․ «սա իմ նյութն է, գողացել եք, պատշաճ հղում ավելացրեք, հարգեք ձեր գործընկերների աշխատանքը» և այլն: Վիրտուալ տիրություն մյուս «ինքնակարգավորիչ» դեր ունեցող հարթակն էլ Մեդիագրագիտություն խումբն է: Այստեղ ևս հավաքված են մեդիափորձագետներ, խմբագիրներ, ովքեր տեղադրում են լրատվամիջոցների նյութերը, մատնանշում այնտեղ առկա սխալները, օրինակ՝ երբ վերնագիրը կամ լուսանկարը նյութի հետ չեն համընկնում և այլն: Մովորաբար այս խմբերում բուռն բանավեճեր և քննարկումներ են լինում, «պոստեր»-ի տակ, լրագրողները հեշտ չեն համաձայնվում մեդիափորձագետների արած նկատառումների հետ, սակայն հետագայում ավելի զգույշ են լինում:

Էթիկական խնդիրները և լուծման ուղիները հայաստանյան համացանցային լրատվամիջոցներում

Լրագրողական էթիկայի նորմերը խախտելու առումով հատկապես խոցելի են համացանցային լրատվամիջոցները, քանի որ առաջին պլան է մղվում օպերատիվությունը, առավել շատ դիտումներ ստանալու ցանկությունը, հաճախ լուրերը հրապարակվում են առանց խմբագրական ստուգման և հաստատման, արդյունքում զոհ են գնում լրագրողական էթիկայի և ավանդական լրագրության այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են հավաստիությունը, թափանցիկությունը:

Առցանց մամուլում էթիկական խնդիրների պատճառներից մեկն էլ այն է, որ, եթե ավանդական մեդիաները կայացած են, այնտեղ հիմնականում աշխատում են փորձ, կենսագրություն ունեցող լրագրողներ, ովքեր գիտեն կարելիի և չի կարելիի սահմանները, նյութ պատրաստելու համար երկար

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ժամանակ են ծախսում, հետո այդ նյութը անցնում է խմբագրի, սրբագրիչի մաղով, ապա համացանցային լրատվամիջոցների դաշտում իսկական շփոթ է: Նախ, սնկի պես ստեղծվում և տարածվում են կայքեր, որոնք ոչ հասցե, ոչ խմբագրակազմ, ոչինչ չունեն, մարդ-լրատվամիջոց են, երբ մեկը կարող է տանը նստած նյութեր գրել և հրապարակել, այս դեպքում ի՞նչ էթիկայի մասին է խոսքը:

Անանուն, անստորագիր նյութեր, չստուգված տեղեկություններ, սոցիալական ցանցերում ֆեյքերի անունից տարածված գրառումներ, ահա այս ամենին կարելի է հանդիպել մարդ-համացանցային լրատվամիջոցներում: Այս դեպքում էթիկական կարգավորման մասին խոսելը շքեղություն է, քանի որ նախևառաջ պետք է կանոնակարգել՝ որքանով են դրանք լրատվամիջոց, ինչու պետք է կիսագրագետ մեկը 30 հազար դրամ վճարում կատարի, դոմեյն գնի ու համարվի լրատվամիջոց:

Էթիկական կանոնների խախտման դեպքեր հանդիպում են անգամ կայացած առցանց լրատվամիջոցներում, որոնց մի մասը անփութության, չիմացության, շտապողականության արդյունք է: Դրանցից ամենատարածվածները առանձնացրել ենք ստորև:

Օրինակ՝ մարդու անձնական կյանք ներխուժելը, ի՞նչ պարտադիր է ամեն ինքնասպանություն գործած անձի ընտանիք, անկողին մտնելը, նրա կյանքի բոլոր դրվագները մանրամասն ներկայացնել, ի՞նչ է դա տալիս ընթերցողին և ի՞նչ վնաս է հասցնում վշտի մեջ գտնվող նրա հարազատներին: Հասարակ քաղաքացու անձնական կյանք մտնելիս պետք է զգույշ լինել, առաջնորդվել «մի վնասիր» սկզբունքով, նույնը չենք կարող ասել պաշտոնյաների մասով: Պաշտոնյաների անձնական կյանք կարելի է մտնել, կարելի է սոցիալական ցանցում տեղադրված նրա լուսանկարները, գրառումները հրապարակել, տեսնել նրան որևէ հանրային վայրում որևէ մեկի հետ և գրել այդ մասին, քանի որ լինելով հանրային դեմք՝ նրանք չեն կարող ակնկալել անձնական կյանքի գաղտնիության այնպիսի աստիճան, ինչպիսին շարքային քաղաքացիները: Իհարկե, պաշտոնյաների անձնական կյանք ներխուժելիս պետք է զերծ մնալ անազնիվ մեթոդների կիրառումից, եթե տեղեկատվությունը ստանալու համար հանրային շահը ավելի գերակա չէ:

Էթիկական մյուս խնդիրը, որը շատ տարածված է համացանցային լրատվամիջոցներում, վերաբերում է լուսանկարների հրապարկմանը, երբեմն կարելի է հանդիպել արյունաշաղախ դիակի լուսանկար, տեսանյութ՝ առանց հատուկ նախագ-

գուշացնող մակնշման: Իսկ լոգոն կտրել և տեսանյութը ու լուսանկարը սեփականը համարելով օգտագործելը պարզապես շարքային գրագողություն է:

Համացանցային լրատվամիջոցներում ամենից շատ հանդիպող խնդիրներից են նաև անանուն, կասկածելի աղբյուրների հղմամբ գրված ոչ հավաստի լուրերը (ընդհուպ մահազդեր), որոնք հրապարակվում են առանց այլ աղբյուրից ճշտելու, պաշտոնական խողովակներից պարզաբանելու:

Նոր և այլընտրանքային մեդիայի բուռն զարգացման պայմաններում առավել խոցելի դարձավ բանակը, որը երևաց ապրիլյան պատերամից հետո: Իհարկե, այժմ զինված ուժերում առկա խնդիրները դարձել են ավելի բաց քննարկումների, քննադատության համար, սակայն, հաճախ օպերատիվության պատճառով կամ ավելի շատ ընթերցող ունենալու նպատակով՝ կայքերը հրապարակում են կասկածելի, ոչ ճիշտ, մի քանի տարվա վաղեմություն ունեցող տեղեկություններ՝ քննարկումների լայն դաշտ բացելով հակառակորդի համար: Բիլեֆիլդի համալսարանի իրավունքի դասախոս Մեբաստիան Մյուլերը նշում է⁷, որ. «բանակը մեծ թափանցիկության կարիք ունի, հանրությունը իրավունք ունի իմանալ՝ արդյոք բանակային համակարգը լուծում է իր առջև դրված խնդիրները, քանի որ ամենաթանկը մարդկային կյանքն է: Կա նաև ինքնակարգավորում, բացառություն են կազմում առանձին բանակայիններն ու նրանց ընտանիքները, սակայն բոլոր իրավունքները պետք է կիրառելի լինեն ինչպես բանակում, այնպես էլ այլ ասպարեզներում»:

Համացանցային լրատվամիջոցների ոչ էթիկական գործունեության թիրախում են հայտնվում նաև երեխաները, նրանց իրավունքները և ուղևորական հարված են, օրինակ՝ երբ առանց ծնողի համաձայնության երեխաներից կորզում են հարցազրույցներ և հրապարակում:

Մրանք ընդամենը մի քանի օրինակ են այն բազում խախտումների, որ ամեն օր կարելի է հանդիպել համացանցային լրատվամիջոցներում, լրագրողների ամենօրյա գործունեության ընթացքում: Կարծում ենք՝ հայաստանյան պայմաններում էթիկայի սկզբունքների պահպանման համար կազմակերպությունների, առանձին մարմինների գործունեությունը այդքան արդյունավետ չէ: Շատ ավելի ճիշտ կլինի խնդիրը կանխել և լուծել խմբագրության ներսում: Դրա համար նախ անհրաժեշտ է, որպեսզի դեռևս ուսանողական նստարանից լրագրողները սովորեն և սերտեն լրագրողական էթիկան, իսկ արդեն աշխատանքի տեղավորվելիս նրան փոխանցեն տվյալ լրատվամիջոցի էթիկայի

կանոնագիրը, զգուշացնեն՝ ինչն է կարելի, ինչը՝ ոչ: Օրինակ՝ ամեն աշխատանքի ընդունվող սկսնակ լրագրողի պետք է ասել, որ հրապարակում պատրաստելիս լսել բոլոր կողմերի կարծիքը, չստուգված լուրեր չգրել, տեղեկությունը ճշտել մի քանի աղբյուրից, մարդկանց անուն, ազգանուն, պաշտոն, կոչում գրել ճիշտ և այլն: Էթիկայի կանոնագրին ծանոթացնելուց հետո հաջորդ քայլը պետք է լինի հետևելը, թե ինչպես է լրագրողը պահպանում այն: Օրինակ՝ եթե լրագրողը խախտել է էթիկայի կանոնագրի որևէ կետ, ապա անպայման պետք է այդ ամենը քննարկել, վերլուծել, հասկանալ պատճառը, շատ կարևոր է պարզել՝ արդյոք լրագրողը անգիտակցաբար է խախտել այդ դրույթը, թե գիտակցաբար, ինչ շահ է ունեցել:

Միայն սեփական խմբագրություններում լրագրողական էթիկան սերմանելով և պահպանելով՝ կարելի է հասնել լիակատար ինքնակարգավորման: Դաշտում գործող կազմակերպությունների կողմից ընդհանուր ինքնակարգավորման հասնելը այնքան իրական չենք համարում, քանի որ լրագրողները և լրատվամիջոցները չեն սիրում, երբ իրենց կողքից կամ դրսից որևէ մեկը բան է սովորեցնում, «խելք, խրատ տալիս, ասվածը սովորաբար ընդունվում է թշնամաբար և դրա տակ հատուկ ենթատեքստեր են փնտրում: Ուստի՝ լրագրողի կողմից էթիկան պահպանելու հարցը ավելի լավ է լու-

ծել խմբագրությունում, քան հրապարակաին դաշտում: Կարծում ենք՝ լրատվամիջոցները վաղ թե ուշ կհասնեն որոշակի մակարդակի, այլապես այսպիսի խառնաշփոթ վիճակը շտկելու համար կարող են միջամտել իշխանությունները, իսկ դա կլինի վիրահատական միջամտություն՝ ցավոտ և հնարավոր է՝ ոչ մեղիայի շահերից բխող:

Այսպիսով, նոր տեղեկատվական, հաղորդակցական տեխնոլոգիաները փոխում են զանգվածային լրատվամիջոցների բովանդակությունը, լրագրողի մասնագիտության դրսևորումները, յուրաքանչյուր տեղեկատվություն փոխանցող դառնում է մեղիա կրիչ, և հարց է առաջանում՝ ո՞վ է լրագրողը: Եթե շարքային նյութային դեպքում չստուգված, ոչ հավաստի, սկանդալային և զրպարտող տեղեկատվություն տարածելը կարող է դիտվել անպատասխանատվություն՝ պայմանավորված ինչ-որ շահերով, ապա լրագրողի դեպքում դա պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունն է: Էթիկայի կամ ինքնակարգավորման անհրաժեշտությունն էլ պայմանավորված է ոչ միայն տեղեկատվության փոխանակման կառավարման, կյանքը տեղեկատվական աշխարհում կանոնակարգելու համար, այլև անհրաժեշտ է շարքային ընթերցողին՝ տարբերելու լրագրողին պարզապես նյութային:

¹ Նոր և այլընտրանքային մեղիա. էթիկական և իրավական խնդիրներ (գլխ. խմբ. Ն. Մարտիրոսյան), Երևան, 2012թ., էջեր 59-62:

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ Վարդուհի Պետրոսյան, Ժուռնալիստական էթիկա, հիմնախնդիրները և զարգացման միտումները արդի հայ մամուլում, 2012թ., էջ 20:

⁴ <http://ypc.am/self-regulation/?lang=hy#self-form>

⁵ http://ypc.am/wp-content/uploads/2014/06/Code-of-Ethics_arm.pdf

⁶ <http://www.idcarmenia.am/hy>

⁷ Նոր և այլընտրանքային մեղիա. էթիկական և իրավական խնդիրներ (խմբ. Ն. Մարտիրոսյան), Երևան 2012թ., էջ 62:

Գրականություն

1. Կլոդ-Ժան Բերտրան, Մամուլի ազատության և պաշտպանության երաշխիքներ, Լրատվական էթիկայի և պատասխանատվության համակարգեր, Երևան, 2000թ.:
2. <http://www.idcarmenia.am/hy>
3. <http://ypc.am/oldypc/expert/ln/am>

Инга Мартинянаспирант кафедры теории и истории прессы
факультета журналистики ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Проблема саморегулирования в армянских интернет-СМИ

В статье автор затронула вопросы журналистской этики. В первую очередь описала, что из себя представляет этика, к чему она восходит и почему нужна в журналистской среде.

Затем представила действующие в Армении механизмы саморегулирования, от организаций и групп до этических кодексов.

Также коснулась этических проблем, с которыми мы сталкиваемся в армянских интернет-СМИ, проанализировав, достаточны ли действующие механизмы для саморегулирования поля.

Ключевые слова: этика, механизмы, проблемы, пути решения, наблюдательный орган, совет по информационным спорам, группа защиты журналистов, пресс-омбудсмен, журналистские организации, этические кодексы.

Inga MartinyanYSU Faculty of Journalism, Chair of Media
Theory and History Post-graduate student

SUMMARY

Self regulation problems in Armenian media

In the article titled “Self regulation problems in Armenian media” I’ve referred to the journalistic ethics. First of all I have introduced where the ethics come from and why it is necessary in media sphere. Then I have presented what kind of mechanisms of self regulations are applied in Armenia beginning from organizations, groups up to ethic regulations. After then I have referred to the ethic problems that Armenian media face and if the mechanisms are sufficient for the sphere self regulations.

Keywords: Ethics, mechanisms, problems and solutions, the supervisory body, IDC, journalists protection group, the Press Ombudsman, journalists organizations, ethics regulate.